

ПРИНЦИП ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ У ПРОТИДІЇ МІЖНАРОДНОМУ ТЕРОРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

THE PRINCIPLE OF LEGAL CERTAINTY IN COUNTERING INTERNATIONAL TERRORISM: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Дмитрієва М.М., аспірантка кафедри історії і теорії держави та права
Запорізький національний університет

У статті обґрунтовано, що в умовах глобалізації, коли світ став більш взаємопов'язаним та взаємозалежним, швидкими темпами поширилися численні виклики та загрози. Важливою проблемою сучасного міжнародного правопорядку є поширення екстремізму і тероризму, які вийшли за межі національних держав і перетворилися у глобальну загрозу. На основі використання даних Глобального індексу тероризму, який вимірює рівень терористичної активності всередині тієї чи іншої країни за чотирма основними показниками: кількість терористичних інцидентів; кількість загиблих; кількість постраждалих, рівень матеріальних збитків доведено, що поширення екстремізму й тероризму є загрозою для сучасного міжнародного й національного правопорядків. Наголошується, що рівень співробітництва і координації між національними державами і міжнародними організаціями у боротьбі з міжнародним тероризмом, здебільшого залишаються ситуативними. За таких умов особливої гостроти й актуальності набувають принципи права, які в концентрованому вигляді втілюють універсальні цінності та ідеали, які формують підґрунтя правового регулювання суспільних відносин. Одним із таких принципів є принцип правової визначеності, який постає у якості сукупності вимог до правотворчої та правозастосовної діяльності. Наголошується на необхідності реалізації принципу правової визначеності та формулювання єдиного узагальненого визначення поняття «тероризм», змісту терористичної діяльності; способом оптимального і ефективного вирішення питання застосування принципу non bis in idem щодо терористичних злочинів (насамперед міжнародного характеру) є наділення їх універсальною юрисдикцією, яка дозволить здійснювати кримінальне переслідування злочинців незалежно від їх місця знаходження, громадянства або території, на якій було вчинено конкретний злочин.

Ключова слова: правова визначеність, правова невизначеність, тероризм, non bis in idem, кримінальне переслідування.

The article substantiates that in the conditions of globalization, when the world has become more interconnected and interdependent, numerous challenges and threats have spread at a rapid pace. An important problem of the modern international legal order is the spread of extremism and terrorism, which have gone beyond the borders of national states and turned into a global threat. Based on the use of data from the Global Terrorism Index, which measures the level of terrorist activity within a country by four main indicators: the number of terrorist incidents; number of dead; the number of victims, the level of material damage proved that the spread of extremism and terrorism is a threat to the modern international and national legal order. It is emphasized that the level of cooperation and coordination between national states and international organizations in the fight against international terrorism mostly remains situational. Under such conditions, the principles of law, which in a concentrated form embody universal values and ideals that form the basis of legal regulation of social relations, become particularly acute and relevant. One of these principles is the principle of legal certainty, which appears as a set of requirements for law-making and law-enforcement activities. It is emphasized the need to implement the principle of legal certainty and to formulate a single generalized definition of the concept of «terrorism», the content of terrorist activity; the way to optimally and effectively solve the issue of applying the principle of non bis in idem in relation to terrorist crimes (primarily of an international nature) is to grant them universal jurisdiction, which will allow criminal prosecution of criminals regardless of their location, citizenship or the territory where a specific crime was committed.

Key words: legal certainty, legal uncertainty, terrorism, non bis in idem, criminal prosecution.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації, коли світ став більш взаємопов'язаним та взаємозалежним, швидкими темпами поширилися численні виклики та загрози, такі як: тероризм і сепаратизм; національний, релігійний та інші форми екстремізму; торгівля наркотичними засобами, зброєю, транснаціональна організована злочинність; регіональні конфлікти і загроза поширення зброї масового ураження; надмірне матеріальне збагачення і концентрація фінансового капіталу окремими особами й угрупованнями; фінансово-економічні кризи; екологічні катастрофи; занепад традиційної моралі та духовності, підміна загальнолюдських цінностей і культурних надбань людства суспільними викривленнями індивідуальної свідомості й субкультурою [1, с. 31]. Крім того, негативним надбанням глобалізації, поруч із появою нових проблем, стала трансформація традиційних загроз як військового (прагнення до гегемонії, збройні інтервенції), так і невійськового (політичний тиск на держави з відмінною ідеологією, використання методів недобросовісної конкуренції в економічних відносинах) характеру, їх неконтрольоване поширення і перетворення у системну практику вирішення геополітичних стратегічних завдань, які постають перед національними державами на сучасному етапі їх розвитку.

В умовах подальшого розширення глобалізації, яка призводить до якісної трансформації або навіть руйнації соціальних, економічних, політичних і правових структур, підвищується роль і значення принципів права, які

в концентрованому вигляді втілюють універсальні цінності та ідеали, визначають змістовний характер системи права, напрями її подальшого розвитку, а також поширюється їх використання. «Тенденція зростання ролі й значення принципів права, які виступають у формі принципів-норм, загальноправових принципів, галузевих, міжгалузевих, більш чітко виявляється на глобальному й регіональному рівнях, у відносинах між державами, між державами й транснаціональними корпораціями, іншими суб'єктами й інститутами, причетними до процесу глобалізації» [2, с. 109].

У контексті протидії сучасним загрозам, з якими стикаються держави, особливу роль відіграє принцип правової визначеності, який слід розглядати в якості фундаментального самостійного принципу правової системи. Водночас, діалектичний характер правової визначеності, в основі якої, на думку П.М. Родрігеза, лежить як політичний (проголошення і захист ефективності встановлених правил поведінки і правових норм), так і суб'єктивний (встановлення обмежень і індивідуальних гарантій в ході реалізації відповідних правових положень) аспект, парадоксально може мати наслідком зростання значення невизначеності в окремих випадках [3, р. 120]. З огляду на це, важливого значення набуває пошук оптимального співвідношення між цими двома категоріями, особливо в процесі вирішення проблем правового регулювання, пов'язаних із протидією негативним явищам, унеможливлення чи мінімізації негативних наслідків глобальних викликів і загроз,

зокрема протидії тероризму, забезпечення міжнародного й національного правопорядків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологічну цінність у дослідженні правової визначеності мають здобутки таких учених, як: Л. Богачова, Ф. Гаєк, В. Городовенко, С. Головатий, П. Гуйван, В. Кернз, М. Козюбра, Ю. Матвєєва, П.Х. Нойхауз, Г. Огнев'юк, Б. Опперманн, С. Погребняк, А. Приймак, П. Рабінович, П.М. Родрігез, Л. Фуллер, Т. Хартлі та інших. У працях зазначених учених обґрунтовано низку важливих положень і висновків щодо поняття й змісту правової визначеності. Проте, поширення негативних тенденцій глобалізації і зростання кількості викликів і загроз, з якими стикаються національні держави і які набувають глобального характеру, обумовлює необхідність дослідження принципу правової визначеності як засобу протидії міжнародному тероризму, забезпечення міжнародного правопорядку та протидії глобальним викликам і загрозам.

Метою статті є аналіз теоретичних і практичних аспектів принципу правової визначеності у протидії міжнародному тероризму.

Виклад основного матеріалу. Важливою проблемою сучасного міжнародного правопорядку є поширення екстремізму і тероризму, які останніми роками вийшли далеко за межі національних держав і перетворились у глобальну загрозу. У контексті зазначеного на увагу заслуговують дані Глобального індексу тероризму (Global Terrorism Index) [4], який вимірює рівень терористичної активності всередині тієї чи іншої країни за чотирима основними показниками: 1) кількість терористичних інцидентів; 2) кількість загиблих; 3) кількість постраждалих; 4) рівень матеріальних збитків. Крім того, при складанні Індексу аналізується ряд інших факторів, які можуть бути опосередковано пов'язані з терористичною активністю [5]. Згідно Індексу пік поширення тероризму прийшовся на 2014–2015 рр. і пов'язаний із військовою експансією терористичної організації «Ісламська держава» у Сирії та Іраку, на підконтрольних територіях яких навіть було оголошено про створення т.зв. «каліфату». За даними австралійського Інституту економіки і миру від терористичних атак у 2014 р. загинуло 33,438 осіб, що складає абсолютний максимум. У період до 2019 р. спостерігалось сповільнення зазначеної тенденції: так, у 2019 р. ця цифра склала 13,826 осіб, що на 15,5% менше, ніж у 2018 р. (більше 16 тис.), і на 59% менше, ніж у 2014 р. Проте, незважаючи на це, у цілому терористична загроза не втрачає свого значення для більшості країн світу [5, р. 619].

Для високорозвинених країн світу проблема тероризму не є винятком. Так, за період з 2002 по 2019 рр. у ЄС було зафіксовано 4 531 акти, які підпадали під категорію тероризму. У результаті цих дій загинуло 2 558 осіб. У загальному за 2002–2019 роки країни ЄС погіршили свій результат у Глобальному індексі тероризму на 0,483 бали, тобто рівень терористичних актів за цей період зріс. Найбезпечнішими країнами виступають Португалія, Румунія, Словенія, Люксембург та Мальта [5].

Позиції України в Індексі стрімко змінювалися. Так в рейтингу тероризму за підсумками 2014 року піднялася на 12 місце з 51, тобто плюс 39 позицій за рік. За підсумками 2015-го Україна посіла 11 місце, 2016-го – 17 місце, 2017-го – 21 місце, 2018-го – 24 місце, 2019-го – 36 місце, 2022-го – 62 місце [4]. Крім того, події останніх років переконливо свідчать, що терористична діяльність на сучасному етапі знає також суттєвих якісних змін: зокрема, спостерігається частковий відхід від тактики точкових терактів, яка тривалий час була домінуючою для більшості терористичних організацій, і звернення до більш організованих видів діяльності, в т.ч. участі у військових конфліктах в якості повноцінного актора.

Глобальність поширення тероризму, набуття ним нових форм і проявів, а також шкода, яку завдає терористична

активність життю і здоров'ю людей та міжнародному правопорядку у цілому, обумовлює необхідність проведення державами спільної, добре скоординованої контртерористичної діяльності, спрямованої на усунення причин та передумов тероризму, мінімізацію впливу терористичних організацій на людей і попередження терористичних актів. Разом з тим, практика переконливо демонструє, що на сучасному етапі розвитку міжнародної системи взаємодія національних держав у цій сфері далека від співробітництва, здійснюється здебільшого ситуативно і перебуває у залежності від політичних факторів та інтересів сторін. Наприклад, у 2015 р. Франція розірвала дипломатичні відносини із Сирією і ліквідувала посольство у Дамаску з огляду на генеральну зовнішньополітичну лінію офіційної влади, яка не визнавала Б. Асада легітимним главою держави. Припинення обміну інформацією, в т.ч. у сфері боротьби з тероризмом, а також втрата кадрів зовнішньої розвідки в арабській республіці мали суттєвий вплив на якість роботи французьких спецслужб, які у кінцевому рахунку не змогли запобігти масштабним терактам у Парижі 13 листопада 2015 р.

Важливим джерелом невизначеності у контртерористичній сфері є відсутність консенсусу щодо сутності поняття «тероризм» і змісту терористичної діяльності. Політики, вчені-правники і правознавці часто мають протилежні підходи до того, що слід вважати тероризмом, і кого називати терористами. Як влучно зазначається зарубіжними вченими «впродовж багатьох років люди звикли дізнаватись, що одна і та ж людина може бути «терористом» або «борцем за свободу». Тероризм, як і краса, питання особистої оцінки спостерігача» [6, р. 619]. Разом з тим, одним із основних елементів концепції правової визначеності є принцип *nullum crimen sine lege*, відповідно до якого кримінальне переслідування і покарання особи можливе лише за злочини, які передбачені кримінальним законодавством конкретної країни. При цьому, правові норми, викладені у такому законодавстві, повинні бути сформульовані з достатнім ступенем чіткості і точності, а також відповідати вимогам передбачуваності, тобто надавати особі можливість регулювати свою поведінку і передбачати, в т.ч. з використанням необхідної правової допомоги, її наслідки. У таких умовах закріплення універсального визначення тероризму як складного соціально-політичного явища, яке розкривало б його основні ознаки і давало можливість проєціювати їх на кримінально-правовий рівень з високим ступенем визначеності, набуває особливого значення.

Основна роль у формуванні нормативно-правового підґрунтя боротьби з міжнародним тероризмом належить ООН. З 1963 р. під егідою цієї універсальної міжнародної організації було прийнято 16 міжнародних договорів, серед яких найбільш значущими є: Конвенція про правопорушення та деякі інші акти, вчинені на борту повітряних суден 1963 р.; Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 р.; Конвенція про боротьбу з незаконними актами, направленими проти безпеки цивільної авіації 1971 р.; Конвенція про попередження і покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, в тому числі дипломатичних агентів 1973 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників 1979 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу із бомбовим тероризмом 1997 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу із фінансуванням тероризму 1999 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму 2005 р. Зазначені міжнародні нормативні акти базуються на галузевому підході до визначення сутності тероризму, в основі якого лежить припущення, що деякі правопорушення можуть бути визнані самі по собі як порушення міжнародного правопорядку, незалежно від наявності в них специфічного терористичного наміру або мети [7, р. 447]. Разом з тим, більшість назва-

них нормативних актів стосуються лише окремих видів або сторін тероризму, не охоплюють усіх його проявів і, як наслідок, не дають його однозначного тлумачення і розуміння, що допускає можливість їх неоднакового або свавільного застосування.

Спроби врегулювати проблемні аспекти визначення тероризму і терористичної діяльності, які не знайшли відображення в універсальних нормативних актах, були здійснені в рамках регіонального співробітництва держав. Так, у преамбулі Конвенції Ради Європи про попередження тероризму 2005 р., яка є одним з основних актів у контртерористичній сфері в межах європейського правового простору, наголошується на тому, що за своїм характером та суттю акти тероризму мають на меті залякування населення чи протиправне примушення того чи іншого уряду або міжнародної організації до вчинення чи невчинення будь-яких дій або серйозну дестабілізацію чи руйнування основоположних політичних, конституційних, економічних чи соціальних структур тієї чи іншої країни або міжнародної організації [8]. При цьому, такі злочини не можуть кваліфікуватись в якості політичних або пов'язаних із політичною сферою, що має наслідком віднесення тероризму до категорії суто кримінальних явищ.

Більш конкретизовано дані положення викладені у Директиві Європейського Парламенту і Ради ЄС про боротьбу із тероризмом, в якій у ст. 2 перераховані основні ознаки терористичних злочинів, а саме: 1) умисна форма вини; 2) діяння за характером чи в силу обстановки здатні спричинити серйозну шкоду країні або міжнародній організації; 3) мета — серйозне залякування населення, або неправомірно змусити публічну владу чи міжнародну організацію вчинити певну дію або утриматись від її вчинення, або серйозно дестабілізувати чи зруйнувати основоположні політичні, конституційні, економічні чи соціальні структури держави або міжнародної організації [9].

З наведеного можна зробити висновок, що, попри підвищений інтерес з боку європейських інститутів, на законодавчому рівні наразі відсутнє узагальнене визначення тероризму, сутність якого розкривається здебільшого через суміжні поняття або шляхом перерахування його ознак, що допускає можливість широкого тлумачення відповідного явища. Разом з тим, кваліфікація конкретного діяння в якості злочинного (терористичного) залишається питанням внутрішньої компетенції національних держав, погляди яких можуть суттєво відрізнятись в рамках навіть одного регіону, що вносить елемент невизначеності як у правове регулювання зазначених відносин, так і у практичну їх реалізацію.

Протилежний підхід до визначення тероризму демонструють країни східного цивілізаційного типу. Так, п.2 ст.1 Арабської конвенції про боротьбу із тероризмом 1998 р. безпосередньо вводить юридичну дефініцію поняття «тероризм», під яким розуміє будь-який акт або погрозу насилля, незважаючи на мотиви і цілі, які вчиняються в угоду одній особі або злочинній групі, наводять жах серед населення, спричиняють йому шкоду, наражають на небезпеку життя, свободу і безпеку людей, спрямовані на спричинення шкоди навколишньому середовищу, громадським або приватним будівлям чи майну, а також захоплення цих будівель чи спричинення шкоди усій нації [10]. Дане визначення допускає широке тлумачення тероризму як соціального явища, причому, на відміну від європейського підходу, він кваліфікується як загроза в першу чергу нації і населенню і, як наслідок, основний акцент робиться саме на його соціальних наслідках. Крім того, позитивним моментом Конвенції є розмежування понять тероризму і терористичного злочину, останній з яких є лише одним із проявів тероризму як соціального явища.

На увагу заслуговує і дефініція, закріплена у Конвенції Шанхайської організації співробітництва проти

тероризму, яка визначає тероризм як ідеологію насилля і практику впливу на прийняття рішень органами влади чи міжнародними організаціями шляхом вчинення чи погрози вчинення насильницьких та (або) інших злочинних дій, пов'язаних із залякуванням населення і спрямованих на спричинення шкоди особистості, суспільству і державі [11]. Дане визначення досить влучно характеризує тероризм саме як соціальне явище, яке за своєю суттю є значно ширшим, ніж терористична злочинність і безпосередньо акти тероризму, що дозволяє враховувати різні його прояви і створити правове підґрунтя для їх належної профілактики і боротьби.

Відмінності у тлумаченні тероризму можна спостерігати і на рівні національних держав, кожна з яких визначає його залежно від внутрішньої ситуації, поширених на її території форм і видів його проявів, мети, яку ставлять перед собою наявні терористичні організації, а також політичної кон'юнктури і, нерідко, геополітичних інтересів.

Аналіз юридичної літератури і нормативної бази протидії контртерористичній діяльності, дозволяє виділити два основних підходи до визначення сутності тероризму: 1) індуктивний (inductive or multi-definitional approach) — тероризм розглядається в якості багатозначного поняття, визначення якого залежить від конкретного його прояву, проблеми, яка розглядається (конвенції ООН), або компетенції і специфіки діяльності органів державної влади, в першу чергу, законодавчих і виконавчих (США). Для такого підходу характерним є: а) відсутність широкої гіпотези; б) гіпотеза ґрунтується на основі спостережень і досліджень і повинна відповідати реальності; в) визначення охоплює, як правило, лише одну специфічну ситуацію; г) існування декількох окремих визначень, які застосовуються до різних ситуацій [12, р. 415-416].

Лорд Ллойд у 1996 р. у своєму Звіті про вивчення законодавства про боротьбу із тероризмом нарахував щонайменше чотири визначення тероризму у законодавстві США, зокрема: дедуктивний (deductive) — закріплення єдиного, узагальненого визначення тероризму, яке в ході практичної діяльності пристосовується до конкретної ситуації. Таке визначення включає в себе три елементи: а) об'єктивний — перелік діянь, які вважаються терористичними актами. Як правило, до таких діянь включають застосування протиправного насилля проти особи, держави (державних об'єктів, інфраструктури, комунальних установ, транспортної та інформаційної системи) і власності. При цьому, останні дві складові об'єктної сторони терористичної діяльності залишаються дискусійними, оскільки ряд теоретиків і практиків висловлюють побоювання, що їх легітимація може призвести до невиправданого розширення повноважень правоохоронних органів у частині застосування репресивних заходів до інших законних форм публічного протесту [13].

Широке тлумачення терористичної діяльності є обґрунтованим, оскільки як свідчить практика, більшість терактів вчиняються не тільки і не стільки з метою масового вбивства населення. У цьому випадку критерієм відмежування теракту від законного протесту слугує наявність специфічної мотиву; б) суб'єктивний — мотивація і наміри, які лежать в основі акту. Традиційним елементом суб'єктивної сторони терористичної злочинності є мета залякування населення, утвердження атмосфери страху і недовіри. Крім того, ряд держав визнає важливим для кваліфікації наявність специфічних ідеологічних, релігійних та/або політичних цілей, мотивів, причин [13]. Натомість події останніх років переконливо демонструють, що на перший план в структурі мотивації діяльності терористичних організацій виходять саме політичні мотиви, які не обмежуються вимогами до держав вчинити конкретні дії, а переслідують широкомасштабні політичні цілі, аж до створення власної держави; в) юрисдикційний — на кого направлений теракт.

Серед науковців відсутня єдина думка щодо оптимального підходу до визначення поняття «тероризм». Так, прихильники індуктивного методу вказують на те, що переважне фокусування на насильстві як основній характеристиці даного явища і виключення з нього політичного аспекту дозволяє уникнути політичного конфлікту щодо ключових принципів і досягнути текстуальної узгодженості [14, р. 179]. Тим не менш, застосування такого підходу суттєво ускладнює правове регулювання відповідних відносин, не забезпечує належної стабільності правового статусу особи і надає значну свободу розсуду органам публічної влади, які, користуючись варіативністю підходів, у кінцевому рахунку отримують можливість свавільного їх застосування. Крім того, дискусійним є твердження про усунення політичного моменту: як свідчить практика, така невизначеність парадоксально має наслідком надмірну політизацію проблемних аспектів контртерористичної діяльності, яка перетворюється у спосіб боротьби із політичними і особливо геополітичними супротивниками.

У зв'язку з цим погоджуємося із позицією тих науковців, які відстоюють необхідність існування єдиного узагальненого визначення тероризму. Так, К. Вальтер заперечує практичну значимість диференціації дефініцій цього поняття залежно від виду контртерористичної діяльності, справедливо вказуючи, що єдиним розумним виправданням імплементації концепції тероризму в національне та міжнародне право є небезпека, яку становлять терористичні злочини. У цьому випадку забезпечення ясності і правової визначеності можливе лише за умови прийняття якомога більш узагальненого визначення тероризму [13].

Схожу думку висловлює А. Грін, який підкреслює, що універсальне визначення тероризму, на відміну від підходу, заснованому на множинності дефініцій, здатне забезпечити ясність і визначеність [12, с. 421]. Дійсно, детальність викладу правової норми не завжди має наслідком її остаточність і однозначність; більше того, дефінітивні норми, які встановлюють вихідні начала правового регулювання, завжди відзначаються певним ступенем абстрактності, який забезпечує необхідну стабільність відповідних норм і дозволяє уточнювати, коригувати і збагачувати їх зміст у конкретних ситуаціях без шкоди текстуальному наповненню. У цьому сенсі важливою вимогою до конструювання дефініції тероризму і відповідних правових механізмів її реалізації є їх гнучкість, здатність досягати визначеності у діях суб'єктів права з урахуванням вимог доцільності і оптимальності правового регулювання, дотримання якої забезпечується закріпленням універсального визначення поняття «тероризм».

Відсутність єдиного погляду на сутність і значення тероризму, закріпленого на законодавчому рівні, має не тільки теоретичне, а й практичне значення. Зокрема, наявність дефініції дозволяє вирішити питання криміналізації діянь, пов'язаних із тероризмом, закріплення терористичного мотиву в якості обтяжуючої обставини в контексті загально-кримінальної злочинності, визначення юрисдикції терористичних злочинів, а також пріоритетних сфер, в яких допускається надання додаткових або надзвичайних повноважень правоохоронним органам і спецслужбам [7, р. 443]. Крім того, відсутність загальновизначених визначень понять «тероризм» і «міжнародний тероризм» призводить до ускладнення міжнародного співробітництва і координації в процесі кримінального переслідування терористичних злочинів, значення якого суттєво збільшилось за останні роки через безпрецедентну інтернаціоналізацію терористичної діяльності. Одним із наріжних каменів цієї проблеми є неможливість забезпечення реалізації принципу подвійної кримінальної відповідальності, який є базовим принципом міжнародного кримінального права і важливою складовою концепції правової визначеності.

Сучасна практика кримінального процесуального співробітництва національних держав у сфері боротьби із теро-

ризмом виходить з того, що застосування вимог *non bis in idem* до цієї категорії справ не є обов'язковим, а залишається питанням розсуду відповідних держав. Така позиція послідовно підтримується на рівні ООН, експерти якої, зокрема, в ході підготовки Міжнародної конвенції про боротьбу із незаконним захопленням повітряних суден, вказували, що застосування цього принципу не є однаковим у всіх державах, внаслідок чого, приймаючи рішення про видачу, відповідні держави будуть у кожному випадку керуватись власними нормами, які конституують даний принцип [15]. Національна держава може поширити дію цієї процесуальної гарантії на рішення, які ухвалюються іноземними судами, в односторонньому порядку або шляхом двосторонньої домовленості. При цьому, умови застосування відповідного принципу визначаються у кожному конкретному випадку з урахуванням обстановки і специфіки злочину.

Що стосується тероризму, то практика національних держав у частині застосування *non bis in idem* у цій сфері відзначається варіативністю. Так, наприклад, Верховним судом Іспанії прийнято постулат, згідно якого члени ЕТА, засуджені за належність до злочинної спільноти у Франції, не можуть бути судимі іспанським судом, оскільки вважається, що вони вже понесли кримінальну відповідальність. Підставою для цього є те, що організація ЕТА має пірамідальну структуру, її злочинна діяльність підпорядкована єдиній стратегії, яка формується керівними органами, між її членами існують чітка ієрархічна структура і поділ функцій, а саме членство в ЕТА є об'єктивним фактом, який не залежить від того, на якій території знаходиться відповідна особа [15]. Натомість кримінальна відповідальність членів терористичних організацій, в яких переважають горизонтальні зв'язки, а структурні елементи наділені автономією, настає окремо у кожній державі.

Протилежний підхід спостерігається у країнах англосаксонського блоку, в першу чергу, США, де на терористичні злочини в односторонньому порядку була поширена екстратериторіальна юрисдикція, що фактично надало правоохоронним органам і, особливо, спецслужбам даної держави можливість здійснювати досудове розслідування і судове переслідування будь-яких осіб, підозрюваних у тероризмі, в т.ч. тих, які не є громадянами США, або вчинили злочини на території третіх країн. Так, С. Бореллі акцентує увагу на тому, що екстратериторіальне затримання стало звичною практикою для США в ході т.зв. «війни з тероризмом», причому кількість затриманих осіб не обмежується полоненими ході військових операцій: з 11 вересня 2001 р. здійснювались інші арешти і затримання в ході правозастосовних операцій по всьому світу. Лише у деяких випадках особи, захоплені США, були передані компетентним органам держави відповідної територіальної юрисдикції; натомість у більшості випадків вони були переведені у затоку Гуантанамо або інші місця утримання під вартою, що знаходяться поза межами Сполучених Штатів [16, с. 55].

Можливим способом оптимального і ефективного вирішення питання застосування принципу *non bis in idem* щодо терористичних злочинів, особливо міжнародного характеру, є наділення їх універсальною юрисдикцією, яка дозволить здійснювати кримінальне переслідування злочинців незалежно від їх місця знаходження, громадянства або території, на якій було вчинено конкретний злочин.

Висновки. В умовах глобалізації відбувається стрімка універсалізація загроз і викликів, у т.ч. тих, які раніше вважалися сферою виключної компетенції національної держави. У таких умовах збільшується роль і значення принципів права, зокрема, принципу правової визначеності, який, встановлюючи вимоги до правотворчості, правореалізації, забезпечує ефективність, розумність і справедливість правового регулювання суспільних відносин, правопорядок і стабільність у національному й міжнародному вимірі.

Сучасний досвід переконливо свідчить про недостатній рівень співробітництва і координації між національними державами і міжнародними організаціями у боротьбі з міжнародним тероризмом, яка здебільшого залишається ситуативною. Важливим джерелом невизначеності у контртерористичній політиці й діяльності на міжнародному рівні є відсутність універсального визначення поняття тероризм і сутності терористичної діяльності, визначення яких здебільшого залишається питанням внутрішньої компетенції держави, яка користується значною свободою розсуду. Множинність підходів і недостатня координація контртерористичної діяльності може мати наслідком «дефіцит легітимності» зусиль тих чи інших національних держав або регіональних організацій у боротьбі із тероризмом, особливо в умовах загострення політичного протистояння між суб'єктами міжнародного права, що є характерним для сучасного етапу розвитку міжнародних відносин, в т.ч. у контртерористичній сфері.

У ході здійснення контртерористичної діяльності специфікою відзначається реалізація вимоги *non bis in idem*, яка є важливою складовою принципу правової визначеності. У межах міжнародного правового простору консенсусною є точка зору, відповідно до якої дотримання цієї вимоги в ході кримінального переслідування за терористичні злочини не є обов'язковим і залишається питанням розсуду конкретних держав. Реалізація такого підходу загрожує створити ситуацію, за якої можливим є неодноразове притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення терористичних злочинів, в першу чергу тих, які за своєю суттю або наслідками є транснаціональними. Крім того, надмірно широке тлумачення даного положення за певних обставин може слугувати виправданням встановлення екстратериторіальної юрисдикції над такими злочинами, що на практиці матиме наслідком необмеженість повноважень, в т.ч. надзвичайних, тієї чи іншої держави у кримінальному переслідуванні осіб, які дійсно або уявно можуть мати відношення до терористичної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білас І.Г. Сучасні виклики та загрози світовому співтовариству і проблеми забезпечення реалізації прав людини в умовах глобалізації. *Український часопис міжнародного права*. 2013. Спецвипуск: Права людини. С. 30–34.
2. Удовика Л.Г. Правова система України : глобалізаційні трансформації. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2014. 320 с.
3. Rodríguez P.M. (2016). The Principle of Legal Certainty and the Limits to the Applicability of EU Law. *Cahiers de Droit Europeen*, vol. 52, № 1, pp. 115–140.
4. Global Terrorism Index 2022. Institute for Economics and Peace. University of Maryland. URL: <http://www.visionofhumanity.org/>
5. Global Terrorism Index 2020. URL: <https://www.visionofhumanity.org/maps/global-terrorism-index/#/>
6. Bekele H.K. (2021). Problem of Defining Terrorism under International Law: Definition by the Appeal Chamber of Special Tribunal for Lebanon as a Solution to the Problem. *Beijing Law Review*, 12, pp. 619–630.
7. Galings R. (2009). Problems and Progressing in Defining Terrorism in International Law. *Mimbar Hukum*, vol. 21, № 3, pp. 442–461.
8. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму: Конвенція від 16.05.2005 р. / Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712#Text
9. Directive (EU) 2017/541 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on combating terrorism. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2017/541/oj>
10. Арабская Конвенция о борьбе с терроризмом от 22 апреля 1998 г. URL: <https://docs.cntd.ru/document/902038141>
11. Конвенция Шанхайской организации сотрудничества против терроризма от 16 июня 2009 г. URL: <https://docs.cntd.ru/document/902339374>
12. Greene A. (2017). Defining Terrorism: One Size fits all? *International and Comparative Law Quarterly*, vol.66, № 2, pp. 411–440.
13. Walter C. (2004). *Terrorism as a Challenge for National and International Law: Security versus Liberty*, Springer, Berlin. 1484 p.
14. Duchemann A. (2013). Defining Terrorism in international law so as to foster the protection of human rights. *Revue Juridique de l'Ocean Indien*, № 16, pp. 175–211.
15. Обзор дел о терроризме. Организация Объединенных Наций. Нью-Йорк, 2010. URL: https://www.unodc.org/documents/terrorism/Publications/Digest_of_Terrorist_Cases/Russian.pdf
16. Борелли С. Освещающая проблему «черной дыры» в праве: международное право и заключение лиц под стражу за границей в ходе «войны с терроризмом». *Международный Журнал Красного Креста*. 2005. № 857. С. 49–87.